

dr. Zsifkó Mariann

A terrorista profilja

A 20. század végét és napjainkat némelyek a terrorizmus „virágkorának” nevezik. A talán túlzó kifejezés mögött az a tényt látjuk, hogy a korábbi történelmi korokkal összehasonlítva valóban megfigyelhető egy ugrásszerű mennyiségi növekedés és minőségi változás a terrorcselekmények elkövetése terén. Ugyanakkor a terrorcselekmények – melyek egy markáns és szomorú példája a 2001. szeptember 11-én Egyesült Államokat ért terrortámadás – bizonyos értelemben a globalizált világ többi jelensége közé „simulnak”. Mégsem meglepő, hogy a terrorizmus szélsőséges megnyilvánulásaival kapcsolatban fokozott az érzékenység a közvélemény részéről, hozzáátéve, hogy a különböző politikai célkitűzéseket a zászlajukra tűző terrorszervezetek akcióikkal szándékoltan választanak szimbolikus, emblematikus célpontokat, szednek ártatlan emberi áldozatokat, a szervezet motivációi szerint.

A legutóbbi kor terrorizmus jelensége tehát olyan jelentőségű veszélyforrás, amely ellen szervezeten szükséges fellépni, és nem csak a fenyegetett, célpontnak nevezett országoknak, régióknak. A probléma kezelése – a terrorizmus elleni védekezés és harc –, annak súlya és komplexitása miatt nemzetközi összefogást, és komoly anyagi, tárgyi és szellemi ráfordításokat igényel.

Valószínűleg a terrorizmus elleni küzdelem legnagyobb kihívását a terrorcselekmények elkövetésének megelőzése jelenti, mely a felderítésnek és a bünyügyi tudományoknak ad komoly feladatokat. Amennyiben a terrorizmus elleni fellépés, harc egyik legkritikusabb kérdése a megelőzés, ennek megfelelően a titkosszolgálatoknak, rendőri és más közreműködő szervezeteknek a bűnüldözési taktikájukat, módszereiket és eszköztárukat – az elkövetők felkutatása mellett – a potenciális, jövőbeni elkövetők azonosítására kell felhasználniuk. Ezek közt egy ígéretes módszer lehet a terrorcselekmények elkövetőiről, köztük az öngyilkos merénylőkről előzetesen megrajzolt, úgynevezett *profil*. A profil technikát az FBI dolgozta ki elsősorban sorozatgyilkosok felkutatására, felismerve, hogy olyan markáns közös vonásokkal rendelkeznek, amelyek ismerete megkönnyítheti az azonosításukat.

Az FBI sorozatgyilkos profilja jellegzetes pontokba sűríti azokat a személyiségjegyeket és jellemzőket, melyek felismerése a többi technikával ötvözve eredményes lehet az elkövetők felkutatásában. A későbbiekben ismertetett sorozatgyilkos profil terroristákra, öngyilkos merénylőkre adaptálása megjelenik a terrorizmus elleni küzdelemben, annak operatív szintjén. Kérdés, mennyire alkalmas a terroristák azonosítására, illetve miképp szükséges átalakítani, létezik-e egyáltalán?

A sorozatgyilkos profilja alapján a tipikus elkövető 18-32 év közötti fehér férfi, akit nagy valószínűséggel bántalmaztak gyermekkorban, továbbá korai viselkedésében megjelent az állatkínzás, gyújtogatás, vagy kései ágybavizelés tünetcsoportja (McDonald hármass). Ezen felül tipikusan jellemző rá a személyiségzavar valamely foka, a zaklatott gyermekkorú családi háttér, lélektani kényszerek jelentkezése. A sorozatgyilkosok az erőszakos, élet elleni bűncselekményeket legtöbbször önállóan, tervezetten, vagy ad hoc módon hajtják végre, ami utal az bűnelkövető intelligencia szintjére. Ettől függően a cselekményét előzetesen megtervezi, vagy egyszerűen a megfelelő alkalom esetén csap le áldozatára. Másrésztől kérdés, hogy képes-e a hétköznapi normális emberi kapcsolatban létezni, családos ember, egy szomszéd vagy munkatárs, vagy magának való, gyanakvaskeltő személyiség.

A motivációs bázisukat tekintve további 5 kategóriát állítottak fel az FBI szakértői, megkülönböztetve a *látnok* (1), a *küldetéstudatos* (2), az *élvhajász* (3), a *profitorientált* (4) és a *hatalom ittas* (5) elkövetőket, illetve sajátos csoportként a női elkövetőket két további speciális típusba sorolták, úgymint *fekete özvegyek* és *nővérek*.

A szervezeten-tervezetten gyilkoló, általában magas intelligenciával bíró, gyakran szimpatikus viselkedésű sorozatgyilkosok mindent megtesznek, hogy ne fogják el őket, mintegy macska-egér játékot játszva a hatóságokkal. Cselekményüket nem bánják meg, nem adják meg magukat. A közülük még megfelelő motivációval (küldetéstudat stb.) is rendelkezők sokban hasonlítanak a terrorista merénylők bizonyos körére. Az ő felkutatásukra, felismerésükre használt profilt érdemes lehet átalakítani és alkalmazni a terrorizmus elleni küzdelemben.

Profilkészítés

A profil tartalmazhat külső fizikai jegyeket, mentális- pszichikai adottságokat, iskolázottságot, motivációs és viselkedési mintákat. Az faji, etnikai és vallási hovatartozás alapján kevésbé szélsőséges szituációkban is gyakran találkozunk sztereotípiákkal és diszkriminációval. Az emberi jogokért, azok egyenlőségéért mindennapos harc folyik világszerte, de más szinten a legközvetlenebb környezetünkben is minden bizonnyal találkozunk a jelenséggel. Talán ezért nem szorul magyarázatra a faji és vallási hovatartozást megjelenítő bűnözői profilok és egyszerű sztereotípiák hordozta veszély, mégis a példák szerint nagyon jellemző a létezésük, a kriminológiai, bűnüldözés és titkosszolgálatok (FBI profil: fiatal, egyedülálló, fehér férfi) professzionális szintjétől a mikro-társadalmi (munkahelyi, iskolai) környezetig, hiszen sokszor valóban az egyetlen kiindulási pontot jelentik.

A terroristák vonatkozásában a sorozatgyilkosok profiljából kiindulva a következő megállapítások hozhatók:

A külső jegyek és a faji, etnikai hovatartozás: ahogy a sorozatgyilkosok profiljánál, úgy a terrorista merénylők esetében is bőven található a profil meghatározó jegyétől eltérő rasszhoz, etnikumhoz tartozó elkövető. Ezen túlmenően is problémát okozhat a fajhoz, etnikumhoz tartozás megállapítása külső fizikai jegyek alapján, hiszen egyrészt az egyes csoportok közötti különbségek valóban minimálisak lehetnek, másrészt egy konkrét akcióban a megítélés függ a megfigyelő személyes ismereteitől, szubjektív ítéletétől is, ez pedig hibalehetőséget hordoz magában. (Sajnálatos példa erre a londoni görög és brazil áldozatok esete.) Ebből következően a külső jegyek szerinti meghatározás kevésbé használható, leginkább csak kiinduló pont lehet.

A nemi hovatartozás és életkor: a legutóbbi időben hallani híradásokat fiatal gyerekekről és nőkről is, akik terrorcselekmények, gyilkos és öngyilkos merényletek elkövetői. Bár a jelenlegi tendencia, így a profil is a férfiak nagyarányú részvételét jelzi, növekvő számban fordulnak elő nők és fiatal személyek, akik egyrészt lelki alkatuk miatt könnyen fanatizálhatók, másrészt a terrorszervezet számára mind taktikailag, mind a lélektani hatás oldalán is előnyt jelenthetnek. Ezen túlmenően a fiatalok és nők (egy patriarchális, szigorú tekintélyelvű társadalomban, közösségben), valamint más hátrányos helyzetű emberek – legyen annak oka fizikai defektus, vagy gazdasági-szociális helyzet – kiszolgáltatottabbak, így könnyebben kerülhetnek olyan helyzetbe, amikor akár önkéntesen, akár kényszer által válik belőlük merénylő. Ebből kifolyólag a profilból „kilógnak”, ami szintén kedvező a terrorszervezeteknek, és megnehezíti az őket üldözők dolgát.

Motiváció: egyrészt az egyén személyiségjegyei, szubjektív környezete és adott szervezethez tartozása által befolyásolt. A terrorszervezetek politikai céljaiknak megfelelő ideológia (vallási fundamentalizmus, szélsőséges politikai nézetek, egy etnikum felszabadítását célzó törekvések stb.) mentén szervezik be, nevelik és készítik fel tagjaikat a merényletek végrehajtására. A pszichológiai, és sokszor fizikai befolyásolás bármely eszközét felhasználják, a tagokat fanatizálják, alkalmassá téve őket gyilkos (öngyilkos) küldetésük teljesítésére. Nem ismeretlen előttünk az iszlám szélsőségesek által alapított terrorista kiképzőbázisok léte, de azt is tudjuk, hogy sokszor a leendő elkövetők trenírozását, benevelését egészen fiatal korban kezdik meg, hogy amikor „eljön az idejük”, kiképzett és végsőkéig elszánt harcosok legyenek.

Egy másik aspektus lehet a valóban szegény, vagy (polgár)háború és más pusztítás által sújtott társadalmakban, amikor a család vagy közösség felajánlja egyes tagjait a terrorszervezetek számára, cserébe a kapott anyagi és erkölcsi elismerésért, támogatásért. Hasonlóan ehhez, a terrorista személyeket vezérelheti korábban elszenvedett veszteség fölött érzett fájdalom és bosszú, ami Írországtól a Közel-keleten keresztül Csecsenföldre láthatóan egy véres körforgásként jelenik meg.

Természetesen a motiváció a terrorszervezet különböző posztjain más és más lehet, de minden terroristánál, a teoretikusoktól és logisztikusoktól a merényletek végrehajtóiig jellemző fő motivációs tényezőként a küldetéstudat jelenléte. A „szent küldetés”, amely nevében buzdítják és toborozzák a híveket és támogatókat, amely valamire, még inkább valami ellen irányul csakúgy, mint a középkor kereszties háborúi, függetlenül a háttérben megbúvó kevésbé magasztos, valódi politikai- gazdasági célkitűzéseiktől.

A másik oldalról – talán nem kisebb jelentőséggel – a terrorszervezetek önálló célja és motivációja jelentkezik, amely az adott személyek, csoportok konkrét akciókra való kijelölése mögött húzódik meg. Ebben a körben elsősorban a taktikai megfontolások, továbbá lélektani- és médiahatás keltésére irányuló akarat jelenik meg.

Vajon létezik-e pszichológiai profil?

Amennyiben elfogadjuk annak létezését, le kell szögeznünk, hogy csak más faktorokkal, módszerekkel kiegészítve lehet alkalmas a célja elérésére, a keresett személyek azonosítására. Szükséges hozzá a terrorista elkövetők pszichológiai vizsgálata, elemzése, ugyanakkor viszonylag kevés számú (élő) terrorista személy áll a kapcsolódó vizsgálatok rendelkezésére.

Pszichológiai profil

Az 1960-as évektől a '80-as évekig a pszichológus szakértők a terrorista merényleteket elkövetők viselkedését és motivációit mentális-pszichológiai rendellenességekkel magyarázták. Az azt követő években megjelenő terrorakciók azonban valószínűsítették, hogy a korábbiaknál lényegesen komplexebb, ugyanakkor dinamikusabb jelenségekről van szó. A korábbi idők „magányos farkas” bérgyilkosai után megjelentek a nemzetközi terrorszervezetek, és képviselőik. Tendenciájában a terrorcselekmények és a terrorszervezetek száma drasztikus növekedést mutatott, míg jelentős mértékben változtak az általuk elérni kívánt célok, és a felhasznált eszközök is.

Ahogy a terrorista szervezetek minőségükben is változtak, szerveződtek, az általuk toborzott személyek, személyiségtípusok sem voltak a régiak. Ami a mentális betegségekkel, zavarokkal küzdő személyeket illeti, a személyükben hordozott kockázati tényezők miatt a terrrorszervezetek kerültek, és ma is kerülnek őket. Ugyanakkor az ilyen személyek a csoportok együttműködésében is kevésbé képesek részt venni, lojalitásuk sem tud megfelelő szintű lenni.

A mai terrortámadások körültekintően tervezett és időzített kivitelezést igénylő cselekmények, azok végrehajtására mentálisan-pszichikusan és magas fokú szakértelemmel felvértezett merénylőkkel. A végrehajtó személyek fontos jellemzője a megkülönböztethetlenség, amennyire lehet fizikálisan, továbbá az iskolázottság, társadalmi beágyazottság (stb.) mentén is.

Új típusú terrorizmus- új típusú terrorista

Az utóbbi évek sajnálatos terrorcselekményei kapcsán az elemző szakemberek szerint a mai terrorista iskolázott, magas színvonalú technikai tudással rendelkező, a türelem erényével felvértezett világpolgár, aki csak a megfelelő pillanatra vagy parancsra vár.

A fanatizmus talán az a jellemző, ami összekapcsolhatja a különböző helyek, korok terroristáit: készek a végsőkig kitartani a célért, meghalni, menekülés nélkül, bármilyen áldozat árán. A mai globalizált-, technológiai világban ez, az emberiséget egészében veszélyeztető eszközök bitorlásával, alkalmazásával is fenyeget (ABV fegyverek).

Ezen a szinten pedig nem elhanyagolt külsejű, láztól csillogó tekintetű egyéni „harcosoktól” kell tartanunk, hanem az elektronikus pénzműveletekben, az Internet világában jártas, azokhoz hozzáférő „szakemberektől”, vagy éppen a felső középosztály polgári hivatással rendelkező megbecsült tagjaitól (ld: arab származású brit orvos hivatású merénylők). Amennyiben pedig a mai terroristák egy része az iskolázott, intelligens, magas szervezési-logisztikai ismeretekkel rendelkező személyek közül kikerülhet, láthatóan téves és haszontalan a külső jegyek alapján meghatározott profilok alkalmazása. Ez ellen hat még az is, hogy a terrorcsoportok, a tagok minél inkább igyekeznek beolvadni mindennapi környezetükbe, és hogy ez hatékonyabb lehessen, sok esetben a cselekmény elkövetése előtt beköltöznek és asszimilálódnak a célpontok országaiban, szűkebb környezetükben, szinte lehetetlenné téve az előzetes azonosításukat.

A „profilgyártás” veszélye

A londoni terrortámadás kapcsán (is) több esetben ért atrocitás olyan személyeket, akik a hivatalos brit rendőrségi profil alapján potenciális elkövetők lehettek. Ennek oka arra vezethető vissza, hogy az alább ismertetett profil rendkívül általános, tulajdonképpen bárkire illő volt. Nem lehet itt elemzés tárgya, hogy ez mennyire volt szoros összefüggésben a különböző esetekkel, letartóztatásokkal, de muszáj megemlíteni az ilyen sztereotípiák alkalmazásában, felhasználásában rejlő óriási veszélyforrást, ami a brit fővárosban egy brazil származású, utóbb ártatlannak bizonyuló férfi halálához vezetett, a számtalan más, az egyén szempontjából társadalmilag-egzisztenciálisan ellehetetlenítő reakció mellett (ld.: arab származású munkavállalók helyzete Nyugat-Európában és az USA-ban).

A Brit Rendőrség Potenciális Öngyilkos Merénylő Azonosítására Szolgáló Kézikönyve

Viselkedés jegyek: furcsa, természetellenes viselkedés, félelem és gyanakvó, az adott környezetben/szituációtól idegen viselkedés.

Külső megjelenés: oda nem illő ruházat.

Kellékek: Tömött bőrönd, táska, túlzottan nehéz hátizsák. Ha leül, fokozottan védi, elővigyázatos.

A profil a lehetséges elkövető meglehetősen pontosnak tűnő fantomképét mutatja meg, de még így is nagyon sokakra illeszkehet egy adott szituációban, hiszen valójában elég általános, így ebben a formában igazán hatékony sem lehet. Ahhoz, hogy sikerrel lehessen felhasználni egy profilt, a bűnüldözőknek rugalmasan, a felderítés és nyomozás során más módszerekkel és eszközökkel együttesen kell alkalmazniuk.

A profil vizsgálat, kutatás csak egy aspektus egy rendkívül összetett jelenség vonatkozásában.

A terrorcselekmény szűk értelemben vett végrehajtóján kívül egy mai terrorszervezetben rengeteg tag vehet részt, és a háttérben működők és közreműködők tevékenysége is része, feltétele magának a terrorcselekménynek. Ezért kutatni kell a háttérszereplőket is, az elkövetők és a szervezet vezetői mellett. Ugyanakkor ezen szervezetek többségére jellemző, hogy a terrorhálózaton belül oldalirányban nincs szoros kötődés, lazább a szerkezet annak érdekében, hogy az egyes sejtek, tagok kiesése ne veszélyeztesse az egész szervezet, illetve csoport fennmaradását és újraszerveződését.

Ezen felül a terrorszervezetek, vagy adott csoportjaik nagy eltéréseket mutatnak térben és időben, mely állandó kihívás az őket üldözőknek.

A terrorcselekmények nemzetközi megítélésén túl az adott társadalmi-kulturális hozzáállás az elkövetett cselekményhez, annak elkövetési magatartásához, az elkövetés módjához kívülről és belülről is befolyásoló tényező. Egyszerű példa, hogy az öngyilkosság megítélése igen eltérő időben és kultúráként. A keresztény kultúrkör bűnnek tartja, a modern nyugat a pszichológia segítségével szeretné megelőzni, kezelni, míg más keleti társadalmak valamilyen értelemben értékhordozónak, esetenként kívánatosnak is tarthatják, és elismerik a tradicionális öngyilkosság létjogosultságát ma is, az arab világtól a távol-keletig.

A módszer, a társadalmi-lélektani beágyazottság hat az egyén, az elkövető pszichológiai befolyásolhatóságára. A fanatizálás kulcsfogalom. A *fanatizálóra*, és a háttérben maradó támogatókra kevésbé, míg a *fanatizáltra* – különösen, ha öngyilkos elkövetőről beszélünk –, meg lehet kísérelni pszichológiai jellemzőket felállítani. Mégis ők mindannyian terroristák, és a cselekményük jogi megítélése, definiálása azonos, még ha a büntetési tétel meghatározásánál érvényesülhetnek is különböző szempontok. Ebből arra a következtetésre juthatunk, mint kiindulópont, hogy ha létezik is használható profil, az csak egy igen szűk réteget jellemezhet, így csak korlátokkal alkalmazható.

Ugyanakkor a terrorizmus jelensége nem homogén, igen nagy eltéréseket mutat időben is, és folyamatosan változik. Ennek megfelelően a terrorista csoportokat is nagy variancia jellemzi. A csoporton belül is az egyes sejtek, tagok eltérő háttérrel, nemzetiséggel, anyanyelvvvel is képesek együttműködni. A terrorhálózatok struktúrái sokfélék, a kapcsolatrendszerek

bonyolultak és követhetetlenek, nélkülözik a sémákat, hiszen így lényegesen nehezebb őket azonosítani, nyomon követni.

A globalizáció korában a keményvonalas iszlám fundamentalista szervezetek keveredhetnek, vagy kooperálnak más típusú bűnözőkkel. Egyes helyeken az adott történelmi-politikai szituáció és a földrajzi sajátosságok hozhatják a terrorizmus és a szervezett bűnözés összefonódását, ahogy ez a Balkánon is megfigyelhető tendencia. Az ideológiát hirdető terrorcsoportok és a szervezett bűnözés, a terroristák és a maffiózók sok közös és sok különböző vonását lehetne elemezni, de ezek közül markánsan kitűnik az eszköztáruk azonossága, a kábítószer- ember és fegyvercsempészet tevékenysége. Napjainkban néha-néha a céljaikat is nehéz megkülönböztetni.

A fentiek alapján megállapítható, hogy, a túlzottan általános, többségében külső jegyekre összpontosító profilok helyett hatékonyabbak és hasznosabbak lehetnek a motivációt, és viselkedési jegyeket feltérképező profilok.

Minimális közös jegyeket *mindig* fel lehet állítani, mely szerint az életkorra, iskolázottságra, társadalmi státusra valamint a motivációra vonatkozik a profil, de az elkövetők és a módszerek terjedése miatt ezek valójában szűken értelmezhetők és alkalmazhatók, vagy egymás variációiként jelennek meg, ami a profil lényegének mond ellent.

Az biztos, hogy a profil önmagában nem elégséges a kívánatos megelőző, vagy legalább beavatkozó reakcióhoz. Ahogy a terrorizmus jelensége összetett, az ellene vívott harcnak és védekezésnek is összetettnek és rugalmasnak, alkalmazkodónak kell lennie, mind az elmélet szintjén, mind a gyakorlatban. Tehát a profilkészítés egy „tökéletlen” módszer, de a cinizmust mellőzve, több mint a semmi, így a terrorveszély és kockázat csökkentésére alkalmas lehet.

Felhasznált irodalom

Béres János: *A nők és az öngyilkos-terrorizmus*, Felderítő Szemle, VI. évfolyam III. szám.

Bolgár Judit - Szternák György: *A terrorizmus társadalmi és személyiség-lélektani háttere*, <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/Szternak2.pdf>, 2008. jan.

Bolgár Judit - Szternák Nóra – Szternák György: *A terrorizmussal kapcsolatos kutatás legújabb eredményei*, <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud>, 2008. jan.

Lakatos Zsolt: *A terrorista szervezetek felépítése és csoportosítása*, Felderítő Szemle, VI. évfolyam I. szám.

Suicide attack, <http://en.wikipedia.org>, 2008. febr.

Serial killer <http://en.wikipedia.org>, 2008. febr.

Jennifer Perez: *Serial killer profile*, <http://www.geocities.com/serialkillers101/profile.html>

Christopher Deliso: *Europe's New Terror Profile and the State of Play in the Balkans*, www.balkananalysis.com, 2008. február